

על מאבק חברתי בתנאים של טרור קונבנציונלי וגרעיני

חלק שלישי: ההיבט האובייקטיבי

:: אבנר כהן

והבינלאומית, דוחפים להתפתחות גישה ביקורתית לגביו, ומסבים בהדרגה את תשומת הלב מתוצאותיו אל סיבותיו.

סיבותיו של הטרור

המבט המופנה אל הרקע ממנו צומח הטרור מונע התמקדות במסורת הדתית ומחייב התייחסות אל הסיטואציה החברתית-כלכלית שבבסיסו. המסורת הדתית (מוסלמית, נוצרית או יהודית) מוכיחה כי היא יכולה להצמיח מתוכה פוליטיקה מתונה בדיוק כשם שהיא יכולה לספק גיבוי לפעילות אלימה. מסורת, כמו כל השקפת-עולם או אידיאולוגיה (בין אם היא דתית ובין אם היא חילונית), היא בבחינת טקסט שניתן לפרשו באופנים שונים במידה שווה של הצדקה. העדיפות המועננת לפירוש אחד על פני פירושים אחרים נובעת מהתנאים החד-פעמיים שבמסגרתם הוא מיוצר, מופץ ונקלט. לפיכך, עדיפות פרשנית זו משקפת את הקונטקסט (ההקשר החברתי-כלכלי) יותר משהיא מלמדת על הטקסט (הוא המסורת).

מכאן, ששום טקסט אינו יכול לתפקד כסיבה להתנהגות או למדיניות אלא רק לשמש לביסוסה ולהגנתה, כלומר להסוות את המניעים האמיתיים שלה. יוצא אפוא שאם יש בכוננתנו לדון לא

הניתוח שהוצג בחלקים הקודמים של המאמר (בגיליונות 30 ו-31 של 'חברה') מבהיר, כי בכל הנוגע להשפעה החברתית של הטרור אין הבדל בין הטרור הקונבנציונלי לבלתי-קונבנציונלי אולם יש הבדל בין ההיבט הסובייקטיבי להיבט האובייקטיבי של השפעה זו. הטרור, כפי שהוא מופיע בהיבט הסובייקטיבי, הבלתי ביקורתי שלו, גורם לאובדן תחושת הביטחון והיציבות של היחיד, ולפיכך הוא מצמצם את הטווח המגדיר את פעילותו כיעילה. כתוצאה מכך מצטיירת לו הפעולה לתיקון החברה כפחות תכליתית, ומנקודת ראותו של 'היחיד הישג' עלול המאבק החברתי להיתפס כפחות רלבנטי לגביו.

אבל אפשרות זו – התפישה הסובייקטיבית של הטרור – מותנית בכך שהטרור ימשיך להיתפס באופן בלתי ביקורתי, כפי שהוא נחוה במישרין או כפי שהוא מתווך באמצעות המנגנונים של תקשורת-ההמונים. בחזקתו ככזה הוא מצטייר כביטוי אלים של אידיאולוגיה פנאטית-דתית, ולא כתופעה ששורשיה בסיטואציה מדינית-כלכלית מסוימת או בתרבות מעמדית מסוימת. אולם הפיכתו של הטרור לחלק בלתי נפרד מהנוף הפוסט-מודרני, והנזק שהוא גורם לפעילות התקינה, ברמה הפרטית, הלאומית

אבל אפשרות זו – התפישה הסובייקטיבית של הטרור – מותנית בכך שהטרור ימשיך להיתפס באופן בלתי ביקורתי, כפי שהוא נחוה במישרין או כפי שהוא מתווך באמצעות המנגנונים של תקשורת-ההמונים.

ובאותו הזמן בתאילנד...

המצב בישראל מזכיר מסתבר במובנים רבים את תאילנד. גם שם יש עובדים זרים – כ-2 מיליון, רובם ממיאנמר (בורמה) השכנה. ארגון זכויות העובדים פועל נגד ניצולם, ומנסה להתמודד עם טענת המעסיקים כי הממשלה צריכה לאפשר העסקת עובדים זרים, משום שהם מבצעים עבודות שתאילנדים לא מוכנים לבצע. "הם צודקים, התאילנדים לא מוכנים לעבוד במחצית או בשליש משכר המינימום", אומרת ג'וזינה ימפרסרט, חברת ארגון תאילנדי להגנה על זכויות עובדים זרים שביקרה בישראל. מרבית העובדים הזרים בתאילנד מועסקים בחקלאות, ומשתכרים 30-50 דולר בחודש. השאר מועסקים במשקי בית, בבתי מלון, בדיג ובתעשייה. רק כמחציתם מחזיקים בהיתרי עבודה. ארגונה של ימפרסרט נלחם, בין השאר, כדי שהממשלה תסיר את האיסור על התאגדותם של מהגרי עבודה. אבל המאבק נראה כמעט חסר סיכוי – האיגודים המקצועיים בתאילנד חלשים, ורק 2% מהעובדים מאוגדים. הארגון שלה מנסה גם לחשוף ניצול עובדים זרים ומקומיים בייצור מותגי אופנה ידועים, כדי לעודד חרם צרכנים. (הארץ 8.5.2007)

המסורת הדתית (מוסלמית,
נוצרית או יהודית) מוכיחה כי
היא יכולה להצמיח מתוכה
פוליטיקה מתונה בדיוק כשם
שהיא יכולה לספק גיבוי
לפעילות אלימה.

השלישי נתפסת אפוא מדיניותו של המערב
כחתיירה להנצחת העוני, הבערות והנחיתות
שלהן ביחס אליו.

תהליכי הגלובליזציה מעצימים את העוינות
של העולם השלישי כלפי המערב גם משום
שהם דוחפים את האוכלוסיות המרוששות של
'הדרום' להגר (אם בדרך חוקית ואם בדרך
בלתי חוקית) אל 'הצפון'. אולם המהגרים,
הן הוותיקים והן החדשים, מוצאים עצמם
במדינות הנוטות לצמצם את התערבות הממשלה
בכלכלה, וכתוצאה מכך הם מופקרים לחסדי
השוק החופשי. בנסיבות אלו, ההתאמה בין
הצרכים של המשקים התעשייתיים ותנועות
ההגירה אינה יכולה להיות מובטחת מראש.
יתר על כן, התפתחויות מבניות וטכנולוגיות

רק בתוצאות הטרור אלא גם בסיבותיו, עלינו
לחתור אל מעבר לאידיאולוגיה שלו. איננו
יכולים להסתפק בטקסט שעליו נשען הטרור,
ועלינו לחשוף את ההקשר שבו מעוגנים המניעים
לאופן הפירוש המיוחד שלו את הטקסט. משמע,
עלינו לבחון את התנאים המדיניים, הכלכליים
והחברתיים המסייעים להבנייתה של הפרשנות
הטרוריסטית ולהתאקלמותה של האידיאולוגיה
המשרתת אותה.

התנאים המסייעים להבנייתה של הפרשנות
הטרוריסטית

בחינתם של התנאים המדיניים, הכלכליים
והחברתיים שביסוד הפרשנות הטרוריסטית
של המסורת מגלה את מלוא המחיר של
המגמות המאפיינות את הכלכלה העולמית
בעשורים האחרונים של המאה ה-20. מגמות
אלו מתבטאות בתמורות מערכתיות מרחיקות
לכת, הכוללות כידוע את כינונה של כלכלת
שוק ברמה גלובלית, הסתלקותם של הממשלים
המדיניים מאחריותם החברתית, קיצוץ בתקציבי
הרווחה, והאצת תהליכי הפרטה. התמורות
שפורטו מעמיקות את הפערים בין הכלכלות
העשירות של 'הצפון' לבין המשקים החלשים
(והמוחלשים) של 'הדרום', ובר-זמנית הן
תורמות להחרפת הקיטוב החברתי בתוך כל
אחד משני המשקים.

התפתחויות אלו מגבירות את תחושות האיבה
והתסכול של מה שמכונה 'העולם השלישי'
כלפי 'העולם המערבי'. בחלקים רבים של
העולם השלישי נתפס המערב כאחראי להרס
ולחורבן של מגורים שלמים של הכלכלה והחברה.
בעולם זה מזהה המערב, בצדק או שלא בצדק,
עם מדיניותה של קרן המטבע הבינלאומית, ועם
המשטרים המשתפים עמה פעולה. קרן המטבע
מסבכת את הארצות הנזקקות לשירותיה בחובות
כבדים בשל הריבית הגבוהה שהיא גובה מהן
בתמורה לאשראי שהיא מעניקה להן. מעבר לכך,
מתנה הקרן את העברת ההלוואות לארצות אלו
באימוצן את המודל של כלכלת השוק. מהלך זה
פירושו חשיפת הייצור המקומי לתחרות נטולת
רסן וחסרת סיכוי עם התאגידים הרב-לאומיים
מחד-ג'יסא, והימנעות המדינה מהגנה על
הסקטורים והציבורים הנפגעים כתוצאה מכך
מאידך-ג'יסא. מערכת יחסים זו מסתבכת עוד
יותר בשל תמיכתו של המערב בשליטים
עריצים ומושחתים, וקשריו עם מנגנוני דיכוי
המגינים על צורות ניצול אכזריות בארצות אלו.
מנקודת ראותן של השכבות העממיות בעולם

איננו יכולים להסתפק
בטקסט שעליו נשען הטרור,
ועלינו לחשוף את הקונטקסט
שבו מעוגנים המניעים לאופן
הפירוש המיוחד שלו את
הטקסט.

ותנודות פיננסיות מותרות לעיתים גם חלק
מהמהגרים הוותיקים (בעיקר את הדור השני
או השלישי שלהם) ללא תעסוקה. נטייתן
של המדינות שאליהן פונה ההגירה לפעול
על פי האידיאולוגיה של כלכלת השוק
ולהסתלק מאחריות לטיפול בבעיות העוני,
האבטלה, הדיור והחינוך מחריפה עוד יותר
את הבעיה. סיכוייהם של המהגרים להיקלט
בחברה ולהשתלב בתרבותה הולכים ופוחתים.
המתח בינם לבין האוכלוסייה המקומית גואה,
ורגשות הזעם שלהם מופנים כלפי המדינות
המערביות שבהן הם תולים את האשמה
להתדרדרות במצבם.

בחלקים רבים של העולם השלישי נתפס המערב כאחראי להרס ולחורבן של מגזרים שלמים של הכלכלה והחברה. בעולם זה מזהה המערב, בצדק או שלא בצדק, עם מדיניותה של קרן המטבע הבינלאומית, ועם המשטרים המשתפים עמה פעולה.

עדיין נהוגה. מאחר שהלגיטימציה שמשגי הטרור האנטי-מערבי בחלקים גדולים של האוכלוסיות של 'הדרום' (ובמיוחד אצל אותם חלקים שהיגרו לצפון) היא תנאי הכרחי לקיומו, לא ניתן לנהל מאבק יעיל נגדו בלי לשנות את המדיניות החברתית-כלכלית המייצרת את הרקע החיוני להתפתחותו. מכאן, שהחתימה להנהגת כלכלת שוק ולחיסול מדינת הרווחה יוצרת אקלים נוח להתפתחות הטרור ומחבלת במלחמה המתנהלת נגדו.

נראה אם כן שפלישתו של הטרור אל הקיום היומיומי מקנה להתנגדות להפקרת החברה לחסדי ההון ותנודות השוק משמעות חדשה. התנגדות זו הופכת לקריטית לא רק בהקשר לשאלות של צדק ושוויון או של צמיחת המשק ותפקודה התקיין של הכלכלה, אלא גם בהקשר של חייו ופעילותו של כל פרט. עם זאת, כפי שמתברר מהחלק הקודם של המאמר, נוכחותו המתמדת של הטרור משפיעה על היחידים בכיוון של התמקדות באינטרסים אישיים, ובאוריינטציה על טווחים קצרים. מיקוד מעין זה ודאי אינו מסייע להתגייסות למאבקים ציבוריים. התוצאה המתקבלת היא פרדוקסאלית: אף על פי שאובייקטיבית איום הטרור מעניק למערכה לתיקון החברה דחיפות רבה יותר, סובייקטיבית היא נחלשת ומפסידה מהאנרגיות שלה. אולם דווקא הפער שנוצר בין מעמדה האובייקטיבי של הפעולה החברתית לבין מעמדה הסובייקטיבי מגדיר את משימתה ומבהיר את חשיבותה של העבודה החינוכית בנסיבות אלו. רק חינוך לחשיבה ביקורתית אודות היחסים בין החברה, הכלכלה והיחידים, יכול להביא למודעות לפרדוקס, ואף להיחלצות ממנו.

על רקע זה, ניתן להבין טוב יותר את מקורות העמדה הפסיבית ולעתים אפילו אוהדת של ציבורים רחבים במזרח-התיכון, במגרב ובין המהגרים מ'הדרום' אל 'הצפון' כלפי הטרור המכוון כנגד העולם המערבי (או בעלי בריתו בעולם השלישי). בניגוד למה שמקובל לחשוב, עמדה זו אינה צומחת רק מתוך אידיאולוגיה דתית או תרבות מסורתית אלא גם מתוך מצוקה חברתית-כלכלית.

להבדל זה אמורה להיות משמעות בלתי מבוטלת. אם היחס הסלחני כלפי הטרור היה נובע רק מאידיאולוגיה דתית, או תרבות מסורתית, היה עלינו לקבל אותו כחלק מחוקי הטבע. שהרי כלל לא ברור כיצד ניתן לשנות, אם בכלל, תודעה דתית או מסורת שמרנית. בכל מקרה ודאי שלא ניתן להשיג תמורה מעין זו באמצעות פעולה ישירה ובטוחה קצר. לעומת זאת, אם האהדה כלפי הטרור אינה יכולה להתפתח ללא העוני, הייאוש, הגזענות והניצול, הרי שניתן להיאבק בה. מצב חברתי-כלכלי הוא פועל-יוצא של מדיניות ולפיכך הוא גם ניתן לשינוי באמצעותה.

או מה לעשות?

מסתבר אפוא שהלגיטימציה של הפרשנות הפונדמנטליסטית לטקסטים מסורתיים ושל הגישה האלימה והבלתי סובלנית כלפי הציביליזציה המודרנית בכלל והמערבית בפרט, מתקבלת מתוך קונטקסט של מצוקה חומרית ותרבותית. מצוקה זו עצמה נובעת מהניסיון לכפות את המודל של כלכלת השוק בקנה מידה גלובלי, ולבטל את מדיניות הרווחה בארצות בהן היא

על רקע זה, ניתן להבין טוב יותר את מקורות העמדה הפסיבית ולעתים אפילו אוהדת של ציבורים רחבים במזרח-התיכון, במגרב ובין המהגרים מ'הדרום' אל 'הצפון' כלפי הטרור המכוון כנגד העולם המערבי (או בעלי בריתו בעולם השלישי).

ד"ר אבנר כהן מלמד
 בחוג להיסטוריה
 ובחוג ללימודים
 רב-תחומיים
 במכללת אורנים

✉
 avner@research.haifa.ac.il